

8.2.2015

מעט מהניחוח תמיד

יישאר

ביד המעניקה וורדים

(פתגם סיני)

אני יעל רוז לבית חלק
 נולדתי ב- 28 ביולי 1940
 יום ראשון כ"ב תמוז ת"ש
 בטריפולי - לוב
 לאמי רובינה ולאבי ברוך חי מבורך

אז

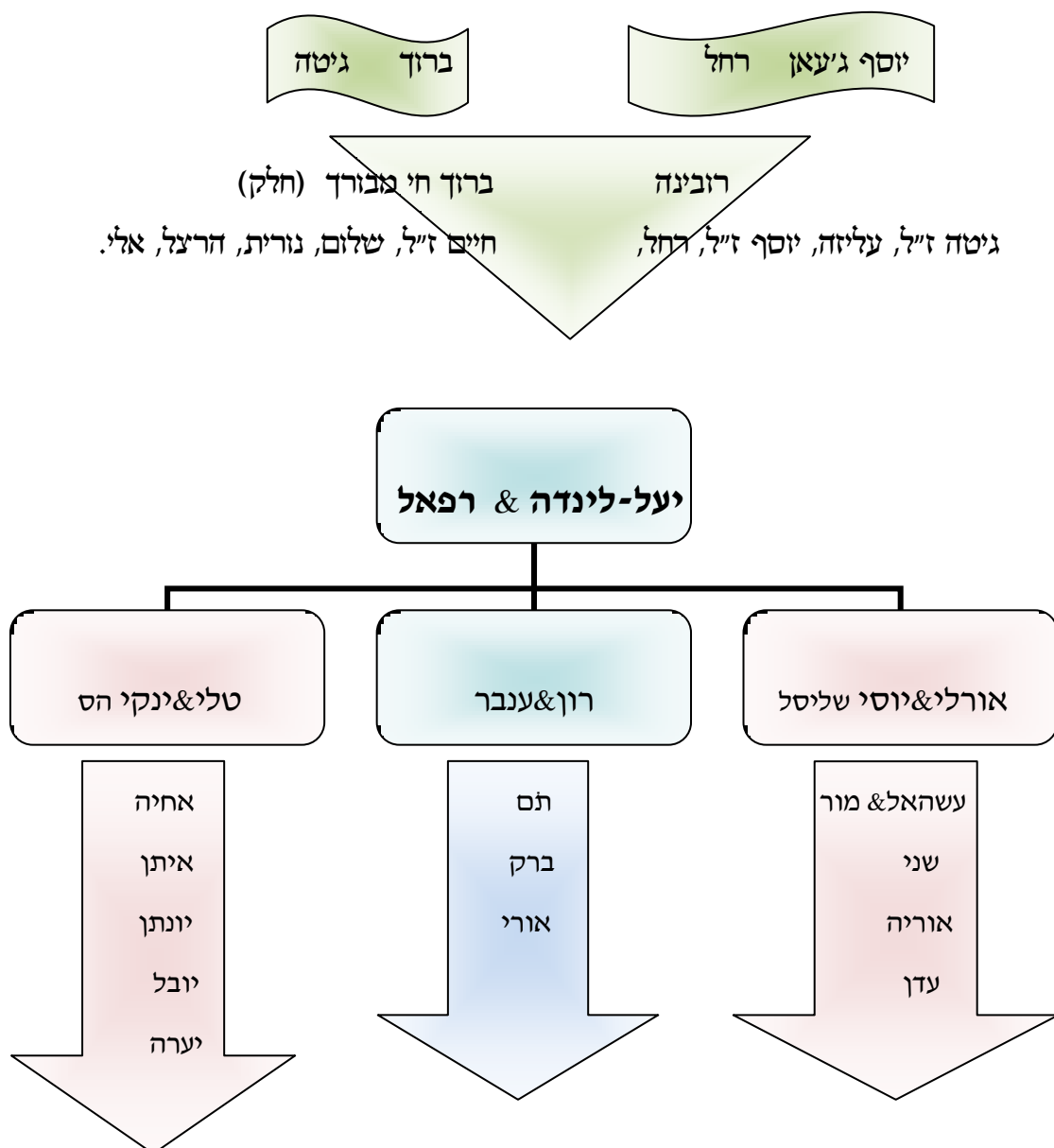

היום

"זהיה כעץ שתול על פלגי מים

אשר פריז ייתן בעתו"

(תהילים א')

סבי

סבי מצד אמי היה רבי יוסף ג'עאן. הוא היה רב גדול בתורה ושוחט.
 בשנת 1917 הוא שמש כאב בית דין בטריפולי ושם גם היו לו תלמידים רבים.
 בשנת 1930 סבי עבר לגור בבנגזי ובשנת 1931 נתמנה לדיין בקהילת בנגזי.
 בשנת 1940, עם הגעת 300 פליטים מאירופה הנאצית לבנגזי, עמד סבי בראש
 הקהילה ודאג לאירוחם ואחזקתם של הפליטים ודאג לכל מחסורם עד העברתם
 לאיטליה ע"י האיטלקים.
 בשנת 1941 נתמנה סבי לרב ראשי של בנגזי ואב בית הדין. עם חתימת הסכם שיתוף
 פעולה בין הגרמנים והאיטלקים בזמן המלחמה, החלו ההתנכלויות לקהילה
 היהודית.
 בשנת 1942 נעצר סבי יחד עם בני קהילתו וכולם הושמו במחנה הריכוז בג'אדו. רק
 בשנת 1943 עם השחרור הבריטי הורשה סבי לשוב לבנגזי.
 בשנת 1944 הגיע משה שרת - שהקים את הבריגדה היהודית בצבא הבריטי ויותר
 מאוחר היה ראש הממשלה בישראל אחרי דוד בן גוריון - לביקור בבנגזי. סבי, רבי
 יוסף היה בין מקבלי פניו בביקורו בבנגזי.
 ב- 1949 עלה סבי לארץ יחד עם מרבית אנשי הקהילה. הוא נפטר ב-1960 ברמת גן.

אמי

רובינה, אמא שלי

אמא שלי רובינה עברה חיים לא קלים. היא חייתה תחת איימי מלחמת העולם השנייה. חיה בעוני רב, עברה פעמים רבות ממקום למקום, מעיר לעיר ומבית לבית, היא נשלחה גם למחנה ריכוז ושוב חזרה לעיר ולבסוף, דרך אטליה, הגיעה לארץ. בארץ גם לא היו לה חיים קלים בפרט לאחר שבנה האהוב אחי חיים נהרג בתאונת עבודה, חייה התהפכו ושוב לא חזרה להיות מה שהייתה. מות הבן השפיע עליה קשות. מאז מותו היא לא יצאה מתחומי השכונה בה גרנו. היא עבדה כמבשלת ושרתת בבית הספר שבשכונה ובסיום יום עבודה היא הייתה יושבת מחוץ לבית עם חברות מהשכונה אבל אף פעם לא עזבה את השכונה.

גם בבית חייה היו קשים מאד. לא היה כסף בבית ולא הייתה לה עזרה רבה מאבי. אני זוכרת אותה כאשה שתמיד למדה להסתדר עם המעט שהיה לה. בדרך כלל אכלנו רק ספגטי ואם הייתה לה אפשרות, היא הכינה ונתנה לנו לאכול גם בשר. למרות הקשיים היא לא הייתה אשת מדון או מריבות. אף פעם לא שמעתי את אמי צועקת או מתלוננת.

מאז מות בנה היא נעשתה שתקנית ולא דברה הרבה אבל תמיד ראיתי בעיניה מבט של אהבה ודאגה. אמי רובינה נפטרה בארץ בגיל 83.

אבי**ברוך חי, אבא שלי**

שם אבי ברוך חי. שם אמו היה גיטה היא עלתה אתנו לארץ ושם אביו מבורך. הוא אומנם נקרא על שם אביו אבל בארץ קראו לו ברוך. השם חי ניתן לאבי משום שאביו נפטר לפני שהוא נולד. אבי למעשה, גדל בלי אבא והיה אדם מופנם. בקושי דבר עם אנשים או עם אמא או אפילו אתנו, ילדיו.

אבי נפטר בגיל 62. הצרות שהוא ואמי עברו, גם בטרופולי ובנגזי פגעו ברוחו מאד ולכן הוא פנה לשתייה וגם עישן הרבה. השתייה והעישון הרסו את גופו והוא קבל נמק ברגל מאז לא עבר זמן רב והוא נפטר.

אבי היה אומנם אדם מופנם אבל אני זוכרת שבענייני אכל הוא היה מאד בקורתי ותמיד רצה אכל טוב ומוגש בטעם. אבי היה עדין נפש ולא שמעתי אותו מרים את קולו, אף פעם. גם כשמשוהו לא מצא חן בעיניו הוא היה מדבר בשקט. אבא היה אדם דתי וגבאי של בית הכנסת בשכונה, בו התפלל. כשיכול היה לעבוד, הוא היה שרת בבית ספר. הוא סבל מאד מכל מיני מחלות בגלל השתייה והעישון ועם כל זאת אני זוכרת את המבט שלו. תמיד היה מסתכל במבט עדין ואוהב.

אנשים בשכונה מאד אהבו אותו. הוא היה אדם שמכבד את הבריות וכולם כבדו אותו כבוד אמיתי.

ילדותי 1940 - 1948

המלחמה

נולדתי ב 28.7.1940 בלוב, בטריפולי ליד חוף הים. נולדתי בזמן מלחמת העולם השנייה. בטריפולי שלטו אז האיטלקים שהיו בנות בריתה של גרמניה. בתקופה שאני נולדתי, נשים ילדו בבית וגם אני נולדתי בבית על ידי מילדת נוצרייה. רצו לקרוא לי 'בובה' על שם אחות של אמא.

המילדת אמרה, "איזה שם זה 'בובה' לתת לילדה?" היא הציעה לתת את השם לינדה שהוא שם יפה, נחמד ונעים לאוזן. וכך נקראתי בילדותי. בגיל ארבעה חודשים כבר הייתי נקייה מחיתולים. לימדו אותי להצמיד רגלים והושיבו אותי על סיר.

הייתי תינוקת בת חודשים ספורים כאשר החלו הפצצות באזור בו גרנו. יום אחד פתאום שמענו רעשים חזקים ופיצוצים. היו אלה מטוסים צרפתיים ומטוסי בנות הברית, אמריקה, אנגליה ורוסיה, שרצו לפוצץ מקומות אסטרטגים בטריפולי כמו בניין המשטרה או השוק. למזלנו הרע ביתנו שכן ליד בניין המשטרה והפצצות נפלו על ביתנו ועל כל הבתים ששכנו באותו רחוב "מונומנטו דה קדוטה" – 'מצבה לזכר החיילים'.

כאשר החלו ההפצצות, אמי החזיקה אותי בזרועותיה ובאותו רגע נזרקתי מידיה אל הרחוב. הייתי בין חיים ומוות. בני המשפחה נהדפו מן ההדף הנורא אבל בעזרת השם ניצלו. יותר מאוחר, האנשים שבאו לפנות את המתים, עשו ערימה מהגופות ורצו לאסוף גם אותי ולזרוק על הערימה, אבל אמי סירבה לתת אותי ואמרה להם: "אני רוצה לקבור אותה בקבר ישראל."

למזלי הרב, הוריי גילו בי לפתע, סימני חיות. אבי לקח אותי מיד בזרועותיו. אני, אמי ואחותי פונונו לבית חולים. הייתי כולי חבולה, שותתת דם וחלק מאוזני נקרע לגמרי. לא ידעו אם אחיה או אמות. אמי גם היא נפצעה קשה. חלק מזרועה ניתק מידה והיד הייתה שבורה בכמה מקומות. אחותי הגדולה, גיטה, גם נפגעה קשה. היא הייתה מתחת להריסות של הבית ורגלה נתקעה מתחת לקורות עץ שנפלו עליה. אנשים ניסו לחלצה ולא יכלו. אמי ניסתה בידה האחת שלא נפגעה לעזור ולשחרר את הרגל ולא יכלה. היא קראה לעזרה וצעקה: "היוטו!" (הצילו באיטלקית) אבל הזקיף האיטלקי אמר לה: "אם לא תשתקי אני אהרוג אותך."

אמי לא ויתרה ולאחר מאמצים רבים של אנשים שגם באו לעזרתה, הצליחו לחלץ את אחותי מתחת להריסות. חצי שנה שהינו בבית החולים ואז שוחררנו. אחות אחרת, רחל, גם היא נפגעה מרסיס שפגע בה מעל גבת העין וכתוצאה מכך היא

הייתה ממצמצת כל הזמן. הפציעה שלה הייתה חמורה והיא אף פעם לא השלימה עם העובדה שהיא נותרה עם סימן בעין. היא תמיד דאגה לסרק את השיער החלק

שלה כך שיפול מעט על הפנים ויסתיר את המצמוצים בעין. קצת הצטערתי בשבילה שהיא לא נלחמה על זכותה ורצונה ללמוד ואני הלכתי בסוף ללמוד ולא עבדתי כמוה בשביל לתת כסף למשפחה. אני נלחמתי על זכותי ללמוד והיא לא. היום אנחנו נפגשות רק באזכרות.

היא גרה בקרית ספר וקשה לי לנסוע עד לשם כדי לבקר אותה. שאר האחים שלי, שלום, אלי והרצל וגיסתי מטלפנים לעיתים ואף מבקרים אצלנו.

נדודים

באותו זמן, סבי, שהיה אב בית דין בבנגזי, שמע את כל מה שאירע לנו בטרופולי ואת הפגיעות שלנו הוא החליט שאנחנו צריכים לבוא לגור אתם. הוא וסבתי באו לקחת אותנו אליהם. לא היה לנו שום רכוש כי הכל נהרס בהפגזה האחרונה ולכן לא היה לנו דבר לקחת אתנו. עלינו על האוטובוס לבנגזי חסרי כל, ללא רכוש, ללא בגדים וללא מזון. יום שלם נסענו באוטובוס מטרופולי לבנגזי. 650 ק"מ עברנו ביום אחד!

השנה הייתה 1941, באמצע המלחמה. כולנו חשבנו שבבנגזי נוכל לנוח מעט מההפצצות של המלחמה. אבל איך שהגענו לבנגזי, התחילו גם שם הפצצות על העיר בקרבות שהיו בין רומל והגרמנים לבין כוחות הברית. לחזור חזרה לטרופולי לא יכולנו כי לא היה לנו לאן לחזור. ההפגזות שם היו חזקות לא פחות מאשר בבנגזי וזה היה סיכון חיים לחזור לשם. נשארנו לגור בבנגזי עד שבשנת 1942 בנגזי הופגזה לעיתים קרובות ונהיה יותר ויותר גרוע ומסוכן לגור שם. התושבים בבנגזי התחילו לברוח מן העיר אל הכפרים בסביבה במחשבה שאולי שם הגרמנים לא יפציצו והפליטים ימצאו מחבוא. גם אנחנו, כל משפחתי המורחבת, סבא, סבתא, דודים, דודות וכל משפחותיהם, נאלצנו לנדוד מכפר לכפר. היינו מבוהלים, רעבים, כואבים ובעיקר יצאנו לבקש אכל, לחפש ולמצוא אנשים שירחמו עלינו ויתנו לנו מעט אכל. אחרי נדודים רבים החלטנו להתמקם בכפר ששמו "קפיא".

אך אבוי, מן הפח אל הפחת. הגרמנים הגיעו לכפר. הם ליקטו את כל היהודים שהתחבאו שם וכמובן, אנחנו ביניהם. הם תפסו אותנו, העמיסו אותנו על משאיות והובילו אותנו 180 ק"מ דרומית מערבית לטריפולי, הם אספו את כל היהודים שהם תפסו ושמו אותם בגטו. גטו "ג'אדו". היה זה גטו שהוקם באותה מתכונת של הגטאות באירופה. אותן שיטות של איסוף היהודים בצפיפות נוראה, הרעבה, העלבה, רמיסת כבוד האדם.

סבי, שהיה אדם מכובד בקהילתו בבנגזי, נסחב בזקנו על ידי אנשי הגסטפו שהכריחו אותו ביום שבת לטאטא עם הזקן את כל המחנה לעיני כל קהילתו. לא הייתה לו ברירה. הוא רצה לחיות.

בגטו פשטו מחלות רבות כמו טיפוס ודיזנטריה, גירודים ועוד. כמובן המוות המתוכנן על ידי הגרמנים – 'הפתרון הסופי' לא פסח על הגטו, חלק מהיהודים נלקח לברגן בלזן.

הם לא חזרו משם.

שנה וחצי היינו בגטו. בעצם השתחררנו מגטו ג'אדו כבר בשנת 1943 אבל האיטלקים שהיו השליטים בלוב, לא נתנו לנו לצאת מן הגטו בגלל מחלות מדבקות וטרקומה – מחלת עיניים.

הייתי בת כמעט בת 5 כאשר שוחררנו ב-1944. אחרי השחרור, יצאנו מג'אדו ושוב נדדנו בין הכפרים. רעבים, מדוכאים אבל לא מיואשים. כי עכשיו הייתה המטרה של היהודים להגיע שוב לעיר הגדולה, לבנגזי. הגענו לבית שהיה של סבא. הבית היה במצב נורא, מלא טחב ורטיבות וכמובן ללא דברים מינימלים ביותר כי כשלא היינו שם הכל נשדד או נעלם. אז באו שמועות שסבתא גיטה אמא של אבא, מתה כשהבית בו גרו, קרס עליה בתופת של רעידת אדמה. גם פנחס, אחיו של אבא, ניספה ברעידת האדמה. הייתי חסרת מערכת חיסונית כתוצאה מחוסר תזונה ולכן נפגעתי מהטחב בדירה ולא יכולתי לעמוד על רגליי. אושפזתי בבנגזי בגלל ראומטיזם ודלקת פרקים. לאחר שחרורי מבית החולים סבתי לקחה אותי לביתה כדי לעזור מעט לאמי כי היו לה הרבה ילדים בבית אבל גם אצלה, בקושי היה אכל בבית ואני הייתי חולנית והיה לה קשה לטפל בי.

אבי שהיה חייט מדופלם הצליח לקבל עבודה חלקית בבנגזי ועבד בחנות מקומית. הוא תפר בגדים לאנגלים שהיו במקום לאחר המלחמה אבל הצרות השפיעו עליו והוא נפל חזק לשתייה ועישון והיו צריכים לטפל גם בו.

אחיותיי הגדולות גיטה ועליזה עבדו במשק בית ואנחנו, הילדים הצעירים יותר, למדנו בבית ספר העברי במקום, בית ספר "בן יהודה". בבית הספר למדנו שירים על

ישראל והראו לנו הרבה תמונות מירושלים ומישראל. היינו מסתכלים ואומרים: "אנחנו נהיה שם!" זה היה מאד ברור לנו. כל מי שעבד במשפחה עבד רק בשביל לחסוך כסף שיועד למטרה אחת ויחידה - בשביל לעלות לארץ ישראל. באו שליחים מישראל שדברו על עלייה לארץ וספרו לנו כל מיני סיפורים יפים על הארץ וכמה טוב יהיה לנו שם. אמא רצתה מאד לעלות. היא גדלה בבית שכל הזמן דברו על החיים היפים שם. היא הייתה מאד פטריסטית אביה הרב דבר כל הזמן על עלייה לארץ ישראל. מלחמת העולם השנייה נסתיימה. אבל ליהודים בבנגזי החלה מלחמה חדשה. בשנים 1947-8 החלו מהומות ופרעות מצד הערבים כלפי היהודים. זה היה בעקבות הקמת מדינת ישראל. אוי ליהודי שיוצא החוצה מפתח ביתו. אבל גם בתוך הבתים לא הייתה הצלה. היו פעמים שהערבים-המוסלמים השכנים חדרו לבתים, שרפו שדדו ורצחו. היינו צריכים לנעול ולסגור היטב את הכניסה והנחנו קרשים על הדלת ולפעמים חיזקנו את הסגירה עם חוטי חשמל. יום יום היו הערבים עורכים תהלכות וקוראים קריאות גנאי נגד מדינת ישראל וכמובן נגד היהודים וכך צעקו וחזרו על המשפט: "פלשתינה בלאדנה וליהוד כלאבנה!" (פלשתינה מולדתנו והיהודים כלבים שלנו). המצב היה בכי רע. כולנו חיכינו בקוצר רוח לרגע שנעלה ארצה. יום אחד הגיעה אלינו בשורה מאחות של אבי שחיה בטריפולי. הבשורה הייתה משמחת, היא הודיעה לנו שיש קונה לבית שלנו שנהרס. מכרנו כל מה שהיה לנו, את כל המיטלטלין שאפשר היה למכור. כל כך שמחנו שאפשר לחזור הביתה לטריפולי ואז יהיה לנו כסף לנסוע לארץ. אבי תפר לנו מעילים חדשים לקחנו אתנו את הספרים וחומרי הלימוד ונסענו לטריפולי. פגשנו את דודתנו ומה בפיה? "פשוט התגעגעתי אליכם. אין שום קונה ורק רציתי לראות אתכם." היינו המומים! מה עושים? לא היה לנו כלום ביד, לא כסף ולא קורת גג. בלית ברירה גרנו אצל הדודה ותוך כך התחלנו למכור את הספרים ואת המעילים החדשים ואת המעט שהיה לנו כדי שיהיה לנו מספיק כסף ונוכל להפליג כמה שיותר מהר ארצה.

תמונות וזכרונות

הבית של סבא: זכור לי היטב שברגע שנכנסנו לבית, הדבר הראשון שהכה אותנו היה ריח הטחב שהרחנו והעובש שראינו מסביב לקירות בדירה. פסים שחורים מעופשים על כל הקירות.

הגטו: הייתי ילדה יפה כבת שלוש עם תלתלים-בקבוקים זהובים ואני זוכרת קצינים גרמנים מסתובבים בגטו, מביטים בי, ונותנים לי בסקויטים. לא הבנתי מה הם אומרים אבל היום אני חושבת שהם אמרו משהו כמו, "איזה ילדה יפה."

הבית בבנגזי: לבית הייתה צמודה רחבה-חצר גדולה ומסביבה היו מבנים של מגורים. בדירות האלה גרו שכנים והרחבה הזאת הייתה שייכת לכולם. באמצע החצר היה בור מים ועליו בנו באר והיינו שואבים מים והיה לנו גם מקווה פרטי משלנו בתוך הבית.

בחג הסוכות בנינו סוכה גדולה ששמשה את כל השכנים בחג.

בחצר סבא היה שוחט גם עופות ובהמות לכבוד שבת וחג.

בערב פסח באו לשכונה אנשים עם עגלות עם כבשים וכל בית קנה כבש וסבא שלי שחט אותו בחצר הגדולה כדי שיאכלו את הכבש בפסח ממש כמו שכתוב בתורה. לפני חג הפסח כל השכנות אפו מצות בתנור גדול שעמד בחצר ושמש את כולם. הנשים נחלקו לקבוצות. קבוצה אחת הביאה מים, קבוצה אחרת הביאה קמח, העבירו את העיסה בין כולן ולשו במהירות את הבצק. אז יצרו מצות ושוב העבירו מאחת לשנייה, עשו חורים במצות ואפו אותן בתנור. אחר כך חילקו מצות לפי מספר הנפשות אצל כל משפחה.

אני זוכרת גם שאחי היה אוהב לשים תירס על התנור ולאכול אותו קלוי.

קופת הקרן הקיימת: הייתה במקום בולט אצלנו בבית ושמנו בה כסף לעיתים קרובות או ככל שיכולנו.

אחותי רחל: אני זוכרת שאחותי רחל הייתה קושרת חבילה למקל ושמה על הכתף והרבה פעמים הייתה מסתובבת ברחבי הבית וקוראת בקול: "אני עולה לירושלים"

אחי שלום: זכור לי כשאחי שלום נולד, דודי שהיה לץ גדול, אמר לאמי "ג'לודה ג'אבה ג'ילוד" – משהו כמו "הקיפודה הביאה קיפודון" הם כל כך שמחו שנולד בן. בכלל, בן במזרח היה מאד בעל חשיבות גדולה, אצלנו, אם היו נשבעים, היו נשבעים בשם של אחי יוסף שהוא הבן הבכור שהחשיבות שלו בבית הכי גדולה.

כסא אליהו: אחי נולד בבנגזי ב-1945. אני הייתי בת חמש ואני זוכרת את כסא אליהו הנביא בברית שלו. שמו את הכסא מול החדר שלי לכן אני זוכרת היטב איך

הוא נראה ואיך הוא הרשים אותי. כסא יפה, גבוה עם פיתוחים מיוחדים. מסביב למושב הכסא היו פעמונים כדי לשמור על התינוק מפגעים וממזיקים. על הרצפה מסביב לכסא, שמו גם בשמים בעצמים כדי שיהיה ריח טוב סביב התינוק. אני זוכרת גם שהיו פייטנים בבית שעמדו ליד הכסא ושרו שירים לתינוק.

העלייה לארץ ישראל - פברואר 1949

אין מה להשוות בין החיים בטריפולי לבין החיים בארץ. במשימות היום-יומיות זה פחות או יותר אותו דבר. סדר היום וההליכה לבית ספר. אבל בדבר אחד היה הבדל גדול ולכן גם עלינו לארץ. הערבים תמיד הציקו לנו. בשנתיים האחרונות לפני שעלינו לארץ זה היה נורא. אם היינו עוברים ברחוב, הערבים היו מקללים אותנו, זורקים מילות גנאי, וזורקים אבנים עלינו. לרגע לא היינו בטוחים שלא ניפגע פיזית. גם היום זה כך בהרבה מקומות בחוץ לארץ אבל עד שלא מגיעה הסכין, לא עושים כלום. ורק כשמגיעה הסכין, רק אז היהודים נזכרים שיש לנו ארץ משלנו ורק אז עוזבים את המקומות מלאי השנאה ומגיעים לארץ - הארץ שלנו.

עלינו לארץ ב-1949 הורים ותשעה אחים ואחיות. (בארץ נולד אלי). עלינו על האנייה בטריפולי שנסעה לאיטליה. אמרו לנו שמאיטליה נצא מיד לישראל והסיבוב הזה דרך איטליה נעשה בשביל שהשלטונות לא ידעו שאנחנו נוסעים לישראל אלא לאיטליה. שם חשבנו לעלות כמעט מיד לאנייה שתקח אותנו לארץ ושהנה, סוף סוף, אנחנו בדרך לארץ אבל בדרך אמרו לנו: "אתם לא יכולים לעלות לארץ, אתם יורדים באיטליה ונשארים שם כי יש לכם טרכומה בעיניים וצריך לטפל בכם לפני שתעלו לארץ."

מיד כאשר הגענו לאיטליה, לא אמרנו שבאנו מטריפולי ונחשבנו לפליטים מאירופה. הגיוינט טיפל בנו והחלו בדיקות עיניים. היינו צריכים לזלף טיפות בעיניים יום יום וכך במשך חצי שנה. סוף סוף לאחר בדיקה מדוקדקת קבעו שאנחנו 'סאנה' – בריאים. קנינו כרטיסים ועלינו לאנייה שהובילה אותנו לארץ ישראל.

אך... אבוי... האנייה הייתה קטנה מלהכיל את כל האנשים. המים חדרו פנימה הצפיפות הייתה נוראה, האנשים הקיאו את נשמתם ורק לאחר ימים של נסיעה איומה כזאת ראינו מרחוק את חיפה.

למרות כל הסבל התחלנו לשיר שירי מולדת שירי העפלה. ירדנו מהאנייה על אדמת ארץ הקודש שכה חלמנו עליה, נשקנו את עפרה והרחנו את ריח פירות ההדר שהשיב לנו את רוחנו.

בחיפה ריכזו את כולנו לתוך הנהג – מין מחסן ענק בנמל ושם כיבדו אותנו בתפוז ופרוסה עם ריבה. לאחר מכן הועמסנו על משאיות ונסענו לבית עולים בבאר יעקב.

באר יעקב

היו שגרו בבתי אבן של האנגלים, אלה היו האשכנזים. אבל רבים מאתנו גרו בפחונים או באהלים עם חדר אכל משותף. אף אחד לא התלונן על האפליה הזאת. ראשית, משום שהפקידים שהסתובבו סביבנו היו נציגי הממשלה שהצילה אותנו מהפרעות בלוב והביאה אותנו למדינת היהודים לחיות בשקט ובשלו. שנית, כל כך שמחנו שהגענו לארץ הקודש, לארץ ישראל ולא חשבנו הרבה על תנאי המגורים שלנו. ברגע שנגעו כפות רגלינו על האדמה, ברכנו "שהחיינו". סמכנו על האנשים שהביאו אותנו לכאן. הבנו שאנחנו צריכים לקבל בתודה את מה שנותנים לנו. אחרי הכל סבלנו כל כך הרבה עד שהגענו לכאן. קודם בטרופולי סבלנו מהצרפתיים שהפציצו את טריפולי. בבנגזי סבלנו מהגרמנים. ואחרי שכולם הלכו סבלנו מהצקות של הערבים. ברור שהגענו למקום משלנו ולא תחת אף שלטון זר. בבאר יעקב שיכנו אותנו באוהל עם חדר אחד ועוד חצי חדרון באותו אוהל, שהפריד ביננו לבין משפחה אחרת על ידי סדין. חצי שנה גרנו שם בתנאי מגורים לא קלים ואז עזבנו את באר יעקב ועברנו לשיכון היוכל. היום נקרא המקום - גני תקווה, ליד פתח תקווה.

יעל בשכון היוכל 1953

חיים במרכז, מימין: יעל. משמאל: רחל.

שיכון היובל

בשיכון היובל קבלנו צריף של שני חדרים. זה היה יישוב שרק החלו להקים אותו. אנחנו היינו בין המקימים. לא היו מים, כביש, חשמל, קופת חולים. שום מוסדות חינוכיים. רק לאחר מספר חודשים הוקם צריף ששימש בית ספר. בשביל ללכת לקופת חולים, היינו נאלצים ללכת רגלי עד ליישובים מסביב. כאשר הורי הגיעו לשיכון היובל, הם שמעו שבן-גוריון הבטיח 100 לירות לכל משפחה שיש להם עשרה ילדים, לכן הם ילדו את הילד העשירי פה בארץ. זה לא ממש הקל על משפחתנו הגדולה אבל בכסף הזה קנתה אמי עז כדי לחלוב ממנה חלב להשקות את ילדיה.

הדברים הבלתי צפויים

כשבאתי לישראל הייתי בת תשע והיו לי ציפיות עוד מטריפולי איך יהיו החיים בארץ ישראל. כבר כשהגענו הבנתי שלא כל מה שחלמתי, באמת היה כך והמציאות לעיתים טפחה על פניי.

- המלפפונים בטרפולי היו עגולים וקראו להם פאקוס. גם הטעם שלהם היה קצת שונה מהמלפפונים הישרים שראיתי בארץ.

- בנים חבשו כובעים, מין ברטים בצבע חום -אפור ובטרפולי חבשו ברטים בכחול או שחור.

- היו ווזוויזים והיו תימנים שהייתה להם שפה משונה וחשבתי שהמבטא שלהם שהיה שונה משלנו, קצת מוזר.

- היה לנו מורה בולגרי, אתיאסט שלא האמין שיש אלוהים ושנא דתיים. הוא היה מרביץ לילדים שהיו דתיים, מכות על הידיים שלהם עם הקשת של הכינור שלו.

- ראיתי לתדהמתי שנוסעים בשבת. ציפיתי לאיזו קדושה מיוחדת בארץ ישראל, ציפיתי לקדושת השבת ולא הייתה.

ציפיתי לחגים ולמיוחד שבהם. לסממנים של החג. ולא היו.

- למדתי בבית ספר של "זרם העובדים". שם אמרו לי שלינדה זה לא שם עברי ועלי לשנות אותו לשם עברי. בחרתי בשם יעל על שם יעל מהתנ"ך שהייתה אשה אמיצה כשהרגה את סיסרא שר צבא מלך יבין והישראלים ניצחו במלחמה בגללה.

למרות זאת, אהבתי יותר את השם לינדה, שקבלתי מהוריי. לדעתי זה היה שם נחמד עם צליל נעים.

לפחות דבר אחד היה כמו שלמדתי עוד בבנגזי. שרנו הרבה שירי מולדת שלמדנו בבית הספר בבנגזי. הייתה שם אווירה חלוצית שנמשכה גם בארץ. אני זוכרת הרבה שירים ששרנו שם וכאן: שירי מולדת, נוף, חלוציות ואהבת הארץ. יעל שרה...

גלי גלי גלי ים
 ספינתי עולה יורדת
 ומתי נגיע לחוף
 ונראה את המולדת
 חברים יקרים,
 אל תהיו עצלנים
 תמיד תהיו מוכנים
 להיות מעפילים
 מה טוב היופי שבה
 נעלה בהעפלה
 נעלה ברשות אבא,
 נעלה ברשות אמא
 לא נפחד מאף אחד
 מה טוב היופי שבה
 נעלה על האווירון
 נעלה בלי רישיון
 נראה את דוד בן גוריון
 כל מה שהוא עשה
 מה טוב היופי שבה.

בחתונה של שלום אחי

אחי ואחיותיי

מימין לשמאל: גיטה, עליזה, יעל, שלום, אלי, נורית, יוסף, הרצל.

בשכון היובל קבלנו צריף עם שני חדרים אבל כאשר שתי אחיותיי הבוגרות התחתנו לקחה אחת מהן את אחד משני החדרים וגרנו למעשה רק בחדר אחד. לאחר כמה חודשים התפנה חדר בהמשך לצריף ושוב גרנו בשני חדרים. אבי עבד עבודות שונות למרות שהיה חייט במקצועו. הוא תיקן ביובים, עלה על סולם לתקן גגות רעפים וגם עבד כשרת בית ספר. עבודות אלו בוצעו בחורף ובקיץ. מעולם לא יצא לחופשה שנתית. עם התגברות השתייה אצל אבא, הוא הפסיד ימי עבודה רבים ולא קבל משכורת, לכן אמא נאלצה לשאת בעול המשפחה.

אני בכתה ה'

הכסף שאמא הביאה מעבודתה כשרתת בבית הספר, לא הספיק למחייה. אחי הגדול, יוסף שהיה מחונן, נאלץ לעבוד בסלילת כבישים בבוקר ובערב הלך ללמוד בסמינר למורים כדי להכשירו להיות מורה. שאר האחים שלי היו עדיין קטנים ולמדו בבתי ספר ובגנים. אחותי רחל שלמדה בכתה ו' אולצה לעזוב את לימודיה ולחפש עבודה כדי לפרנס את המשפחה.

בצעירותי

כאשר סיימתי כתה ו' המצב הכלכלי בבית היה גרוע. אמי דרשה ממני לעזוב את לימודיי וללכת לעבוד כמו אחיותיי הגדולות אך אני התעקשתי ולא הסכמתי, רציתי רק ללמוד. התפרצתי ואמרתי שאני אוהבת ללמוד והמשכתי ללמוד. סיימתי כתה ח' וקבלתי מילגה במבחן הסקר סטיפנדיה להמשיך בתיכון. שוב נתקלתי בסירוב ומה ששמעתי כל הזמן היה: "את צריכה לעזוב ולעזור למשפחה."

המורים אף פעם לא דברו עם ההורים שלי ולא התערבו. כשאמי שאלה אותי מאיפה אשלם שכר לימוד, אמרתי שאני אממן את לימודיי. אחי הגדול שהרגיש את

מצוקתי הציע לשלם את שכר הלימוד שהייתי צריכה לשלם אך לצערי הוא שילם רק שני תשלומים והפסיק. כדי לממן את לימודיי, נאלצתי לעבוד בכל עבודה שהיא. בבית חרושת לחוטים, משק בית, חקלאות שמרטפית קייטנות ועוד. בקיץ הלכתי לקיבוץ גבעת השלושה למחנה עבודה עם חברים מהשכבה. עבדתי במטבח, בקטיף ובבציר.

מלחמת סיני

הייתי בת 15 וגרנו אז בגני תקוה. ואני זוכרת שאחי חיים עם עוד כמה גברים חפרו שוחות כי אז לא היו מקלטים. וגם אני זוכרת שהדבקנו סרטי דבק על כל החלונות וגם החשכנו את החלונות עם וילונות כהים שלא יראו את האור בחוץ.

חיים אחי

חיים אחי הקטן סיים את לימודיו בכתה ח'. הוא היה מאד מוכשר וקבל מלגה להמשך את לימודיו בתיכון אך הוא העדיף לא ללמוד ולעזור למשפחה. בתחילה הוא עבד בחקלאות ולאחר מכן במסגרות, כמו קדוח חורים בדודים. בערבים הוא הלך לגדנ"ע ואפילו נשלח להיות מ"כ. יעל מוחה דמעה...

הוא היה בחור מלא מרץ, יפה תואר וחביב על כולם. בן 17 בלבד היה כשנהרג, בדמי ימיו. הוא עבד באיזו משימה של מסגרות והתחשמל ממקדחה לא תקינה. אותו יום הייתי בקיבוץ, במחנה עבודה. הבשורה הגיעה אליי בסיום משמרת עבודה במטבח. בקיבוץ הייתה אתי חברה מגני תקוה. היא באה למטבח וראיתי שהיא בוכה ולא יכולה להפסיק לבכות. שאלתי אותה מה קרה והיא ספרה לי על אחי, שאיננו. אני הרבצתי לה ולא נתתי לה לדבר. צעקתי שלא ייתכן ואולי הוא רק פצוע.

נסעתי הביתה והייתה התכנסות גדולה של בני המשפחה ושכנים וחברים. אז ידעתי שזו אמת.

אחי היקר איננו. שלחו אותי לכמה מקומות בגני תקוה, ברמת יצחק ובבאר יעקב למסור את ההודעה על מות אחי (1958) בדיעבד אני לא יודעת עד היום איך עשיתי את זה. אני רק יודעת שהחמצתי משום מה את הלוויה שלו. אני לא זוכרת כלום.

הטראומה בעקבות מות אחי הייתה גדולה מאד. אושפזתי בבילינסון ללא הכרה במשך חמישה ימים עם חום והזיות.

מאז אמא שלי לא חזרה לעצמה. כל יום היא הייתה מסתובבת בגינה ובוכה. כשהייתי בבית חולים אמי חלמה שהייתה שריפה בבית החולים ובאמת הייתה שריפה אבל היא נרגעה כשאחותי הגדולה באה לבקר אותי בבית החולים ואמרה לה שהיא ראתה במו עיניה שהאחיות בבית החולים, מטפלות בי יפה.

לאחר סיום כתיב י"א החלטתי להגיש בקשה ללמוד בסמינר למורים ואם אתקבל, אוכל להרוויח שנה. לצערי לא יכולתי לקחת את התעודה שלי של סיום כתיב י"א כיוון שלא עמדתי בתשלומים. בלית ברירה, לקחתי את תעודת השליש השני של כתיב י"א ונסעתי לתל אביב כדי להתקבל על סמך התעודה הזאת. לשמחתי התקבלתי והתחלתי ללמוד בסמינר תלפיות בתל אביב. זאת לא הייתה תקופה קלה כי הלכתי הרבה ברגל רק כדי לחסוך כמה גרושים.

לאחר שנתיים קבלתי תעודה מוסמכת לגננת. המפקח רצה לשלוח אותי לצפון או לדרום ברם התעקשתי ואמרתי לו שאינני יכולה לעזוב את משפחתי והריני עכשיו הבכירה בבית וכך המפקח אישר לי לעבוד במרכז. (מחדרה עד גדרה). כאשר גמרתי את הלימודים בסמינר תלפיות בתל אביב ברחוב מלצ'ט, הלכתי למשרד החינוך לקבל עבודה. המפקח שאל אותי איפה אני רוצה לעבוד ואמרתי לו שאני רוצה לעבוד קרוב לבית, במחוז מרכז. קבלתי עבודה בשער אפרים קרוב לגבול המשולש. היה קשה להגיע לשם כי לא היו אוטובוסים סדירים למקום. המפקח אמר לי שאני יכולה לקחת טרמפים וכך עשיתי. הטרמפים גם חסכו לי כסף.

בעלי רפאל

ב- 1960 הכרתי את בעלי רפאל.

איך הכרתי אותו?

אמא שלי הייתה מוזמנת לחתונה של הבן של חברה שלה. לאמא שלי לא היה חשק ללכת לחתונה אז היא שלחה אותי. מאחר והייתי חברה-ידידת-נפש של אחות החתן, באתי לחתונה וישבתי ליד אחד השולחנות אבל הייתי די בודדה.

ואז...

התזמורת ניגנה ולס ואני דמיינתי לי שזה כמו איזה טרקלין מפואר באוסטריה והאצילים האריסטוקרטים האלה, רוקדים ולס עם בנות זוגם... איך שאני יושבת וחולמת ניגש אלי בחור, זה היה רפי והזמין אותי לרקוד.

החלום על הטרקלין המפואר נגוז ועכשיו זה היה אולם חתונות רגיל ואנשים רגילים. מאחר שרציתי לרקוד ורפי הזמין אותי אז קמתי ורקדתי אתו. זרמתי עם הריקוד וזאת הייתה ההתחלה של היכרותנו.

אחרי הפגישה הראשונה, יצאנו כמה פעמים לשתות במסעדה אבל תמיד הזמנתי רק מיץ כי חשבתי שאם נתחתן אין זה מן הראוי לבזבז את הכסף של בעלי לעתיד על מותרות והסתפקתי במועט.

היו לי הרבה מחזורים אבל כשהכרתי את רפי כבר לא התעניינתי באף אחד מהם. זמן מה אחר כך, רפי בא לבית שלנו להכיר את הוריי. אמא שלי אמרה לו: "הבת שלי לא מישהי מהרחוב, אם אתה רציני לגביה אז תגיד לה ותתארסו." אחרי שנתיים של יציאה בזוגיות החלטנו רפי ואני, להתחתן.

ב- 15 ביולי 1962, התחתנו

המשפחה בחתונה שלנו

אחרי החתונה עברנו לגור בסגולה, בפתח תקוה. המקום נקרא גם כפר אברהם. מאחר שרפי היה יתום מאבא, היינו צריכים לספח את אמו ואחותו הרווקה לביתנו.

הריון ראשון עם אורלי

עבדנו בשלוש עבודות. רפי עבד בתור סניטר בבית חולי רוח. בבוקר עבדתי בתור מורה, אחרי הצהריים עבדתי בניקיון בתים ובערב עבדנו שנינו בבית עסק לחיבור לוחות אזבסט. גם לקחנו הלוואות גדולות מאד וכך הצלחנו לקנות בית בכפר אברהם. כל זה כדי שנוכל לקנות דירה גדולה יותר ולהתרווח. יותר מאוחר, רפי עבר לטבחות ומלצרות ובקושי הייתי רואה אותו. היה לי קשה מאד. נסעתי נסיעות ארוכות מאד לעבודה של יום לימודים ארוך, עזרתי לילדים בשעורי בית, לקחתי ילדה למעון וחזרה וגם הייתי צריכה לבשל, לכבס ובכלל כל עבודות הבית.

יום אחד הלכתי למנהל העבודה של רפי ואמרתי לו שאני לא רואה את בעלי ימים שלמים וגם הילדים לא רואים אותו ואי אפשר להמשיך כך. המנהל הבין ורפי קבל עבודה רק עד השעה ארבע אחרי הצהריים. אז היה קצת יותר טוב לכולנו. אחרי שילדתי את אורלי קבלתי עבודה בבית הספר בתנובות. מידי בוקר הייתי נוסעת מכפר אברהם לתנובות, יוצאת בשעה חמש בבוקר, על בטן ריקה על מנת להגיע בזמן לבית הספר.

כדי להגיע לישוב, הייתי צריכה לנסוע בשלושה אוטובוסים ועוד הליכה רגלית, מפינת ינוב דרך פרדסים ועד לתנובות. לפעמים, כדי לחסוך כמה גרושים הייתי נוסעת בשני אוטובוסים והולכת רגלי וחוסכת נסיעה באוטובוס אחד. אם זה היה בחורף, הייתי לפעמים מגיעה רטובה הביתה.

היה לי מאד קשה לנסוע מכפר אברהם לתנובות ובקשתי מהמפקח להעבירני למקום קרוב יותר אך הוא טען שהישוב תנובות שייך למחוז אחר מהמחוז בו אני גרה ואני לא יכולה לשנות מחוז. הוא הציע לי שאולי אעבור דירה לנתניה ואמשיך להישאר בתנובות, כך יהיה לי יותר קל להגיע לעבודה.

כאשר סיפרתי לבעלי מה המפקח הציע, הוא מיד התחיל לחפש קונה לדירה שלנו בכפר אברהם. באותו זמן, גיסתי כבר התחתנה ועזבה את ביתנו אך אמו נשארה אתנו. סוף סוף הצלחנו למכור את הדירה. נסענו לנתניה לחפש דירה.

הסכום שהיה ברשותנו לא הספיק למחצית דירה. לא הייתה לנו ברירה ולקחנו משכנתא לשבע שנים וקנינו דירה של שני חדרים וחצי בבית משותף בקומת קרקע ברחוב שמואל הנציב בנתניה. משם עברנו לרחוב שלמה המלך.

יותר מאוחר לימדתי עברית באולפן.

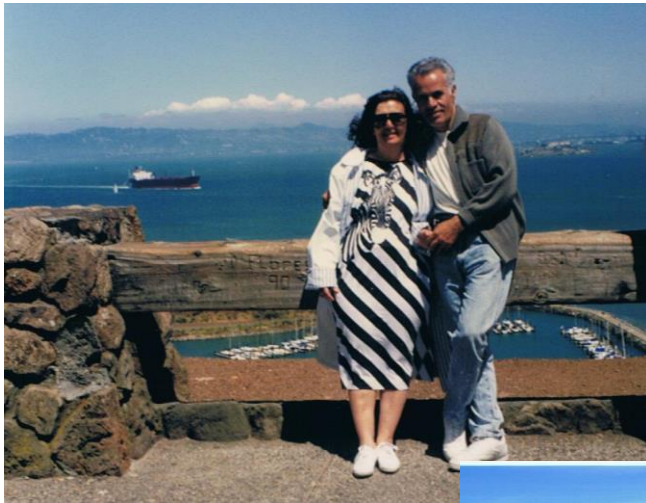
פעילות זו הייתה אהבת החיים שלי. אהבתי לעבוד שם והתלמידים מאד אהבו אותי.

אני עם התלמידים מהאולפן

הטיולים שלנו

סאן פרנסיסקו

אני כל כך אוהבת לטייל.
איזה מזל שהספקנו לטייל כמעט
בכל העולם. יעל מחייכת...
והחיוך נמחה מעל פניה כשהיא
אומרת, ואיפה אני עכשיו?

דרום אמריקה

ונציה

סקנדינביה

משפחתי

בר מצוה של רוני. מימין: אמי- רובינה, טלי, יעל, רוני, רפי, אורלי ואמו של רפי- גילה.

הילדים שלי

הדבר שאני הכי גאה בו הוא ההצלחה של הילדים שלי.

אורלי נולדה ב- 23.11.63 בתי הבכורה הגיחה לעולם ביום שנרצח קנדי. היא עובדת בנתניה בתור רואת-חשבון. היא אחראית וטובת לב. אני רואה אותה יותר בגלל העובדה שהיא עובדת בנתניה.

רוני נולד ב- 7.8.66 כאשר הייתי בהריון עם רוני עבדתי בתנובות. חשתי לפתע כאבים חזקים והחלטתי לנסוע לראות את הגניקולוג בחדרה. את כל הדרך מתנובות

לחדרה, עשיתי באוטובוסים. הגעתי לבית החולים בחדרה וממש צעקתי מרוב כאבים. אחות אחת שהייתה שם, צעקה עלי שאפסיק לצעוק.

הרופא שמע איך היא מדברת אלי ואמר לאחות: "אם היא צועקת סימן שכואב לה מאד." באמת מצאו שהייתה לי ציסטה והחלו לטפל בי בהמון תרופות. את כל ההריון עברתי עם פחד נורא שאולי מרוב תרופות הילד לא יצא בסדר. זמן קצר אחר כך, הייתי באזכרה של סבא שלי ואני זוכרת בבירור שהיה שם איש זקן שניגש אלי ואמר לי במילים האלה: "אל תדאגי. מה שאת חושבת, זה לא יהיה!" המילים שלו זכורות לי היטב כי מאד האמנתי לו. בכלל עם רוני היו לי כל מיני פחדים גם בהריון וגם מאוחר יותר. אני זוכרת שיום אחד הלכתי עם רוני לרופא כי האוזניים מאד כאבו לו. שמתי את רוני בעגלה ויצאנו החוצה. בדיוק באותו זמן, הופיע מטוס מיג מעירק וטס מעל שמי נתניה. הייתה אזעקה.

"אזעקה בשבילי היא זיכרון נורא מילדות." היא אומרת. יעל נזכרת במלחמת העולם השנייה, בקולות האזעקות וההפצצות בטריפולי ובנגזי. עיניה מתלחחות. היא חוזרת מן העבר.

תפסתי את רוני על הידיים שלי, השארתי את העגלה ליד עץ בחוץ ורצנו למקלט. כל הזמן חששתי שהטראומה של הפחד מהפצצה תשפיע על רוני אבל הוא אפילו לא זוכר את האירוע. רוני בחור חכם מאד. הוא ראש ועד העובדים בחברת 'כלל'. בחור טוב ומוכן לעזור לכולם.

טלי נולדה ב- 16.3.72 היום היא מורה לאנגלית בעופרה. המיוחד בה שהיא כל הזמן עסוקה והיא אינה מפסיקה לקחת על עצמה עוד ועוד פרויקטים שונים. מבדיקת בגריות ועד לאהבה לריקוד והרקדה.

הילדים חושבים שאני

"חולת סדר וניקיון" - כי כאשר הילדים והנכדים באים אלינו לביקור, אני מתחילה לנקות אחריהם עוד לפני שהלכו הביתה.

"אמא שלנו כשרונית לשפות." - אני באמת מדברת את השפות האלה, עברית, ערבית, אנגלית, רוסית, איטלקית וארמית.

"אוהבים את האכל של אמא." - אני מבשלת תמיד את מה שהם אוהבים. קוסקוס, מפרוס וביסטיל. הם מאד אוהבים את זה. אני אוהבת להכין – ממולאים, בעיקר קישואים, ארטישוק ובצלים. הילדים שלי יודעים שאני מוכנה לתת להם את הנשמה וכל מה שאני רק יכולה.

אני אוהבת כשהנכדים סוחבים את האפיקומן ואז אני נותנת להם מה שהם רוצים. ככה היה גם עם הילדים שלנו.

רפי חושב על יעל ואומר שהוא נמשך אל יעל כשראה אותה בעיקר בגלל שני דברים: יופי וצניעות. **אחר כך הוא יאמר:** יעל היא אשה חכמה מאד. אנחנו משדרים באותה שפה. אנחנו יכולים לשוחח המון בינינו. בכל החיים המשותפים שלנו, יעל עבדה שעות ארוכות, נסעה שעות ארוכות לעבודה, למדה והמשיכה ללמוד, טיפלה בילדים ובבית. דאגה לכל אחד ולכל דבר. יעל היא אשת חיל אמיתית!

והיום? אני חסר אונים מול המצב המגביל שלה לאחר שהייתה כל כך פעלתנית. אני חש עצב, רחמנות, ממש כאב לב. חסרה לי מאד השיחה המשותפת אתה, חסרים לי הויכוחים האתגריים שהיו לי אתה. יעל היא פה אתי ועם זאת אני מתגעגע למה שהייתה לפני האירוע.

בבית לוינשטיין

שורה ראשונה -
מימין: עדן, יוסי,
אחיה, אורלי, רון,
איתן, שני,
אוריה.
שורה שניה - יעל
באמצע, יונתן
וטלי לידה.
שורה שלישית:
יערה ויובל.

האירוע

הכל ארע לפני כשנתיים, באופן פתאומי באמצע חגיגת המימונה בבית של בת הדודה של רפי. ישבנו מסביב לשולחן ורציתי לקום לשירותים וממש לא הצלחתי לקום. כאילו נתקעתי בכסא. הרגלים לא נשמעו לראשי. לא הבנתי מה קורה לי.

הייתה לי סחרחורת ועדיין לא הצלחתי לקום. אמרתי לרפי שאני צריכה לשירותים אז רפי אמר בסדר וגם הוא לא הבין למה אני לא קמה. פתאום הוא מסתכל עלי ורואה שהפנים שלי היו לבנות התעוותו לגמרי.

הוא מיד קרא לאמבולנס. האמבולנס הגיע אחרי 10 דקות ולקחו אותי לבית חולים לניאדו. בזמן שהגעתי כבר היו לי פרפורי לב ולחץ דם גבוה מאד. שכבתי בבית החולים במשך תשעה ימים. משם לקחו אותי להמשך טיפול ושיקום בבית לוינשטיין. שם הייתי ארבעה חודשים לשיקום מלא ואחר כך בטיפול יומי חודשיים. כולם היו בהלם. שום דבר לא הזהיר אותי או את המשפחה שלי שדבר כזה יקרה לי. כולם אמרו לי את המילים הרגילות, "אל תדאגי זה יעבור". וזה לא עבר.

והיום?

מה הם החיים שלי? אני כמו בובה על חוט.

מאכילים אותי, רוחצים אותי, מלבישים אותי. גם אומרים לי מה לעשות ואיך לעשות ונותנים לי תרופות שונות ומשונות ואני לא יכולה להתנגד. אני יודעת שכולם דואגים לי אבל קשה לי להיות לטורח על כולם.

עליה לתורה בבית לוינשטיין בבר המצווה של הנכד איתן מאחור – טלי.

אני על עצמי

אני לא רוצה לומר מה אני חושבת על עצמי כי "יהלך זר ולא פיד!"

תאמרי בכל זאת.

יש בי הרבה נתינה ושמחת חיים. כשיצאתי לפנסיה לא ישבתי בבית באפס מעשה אלא התנדבתי בביטוח לאומי ועוד בארגונים שונים.

אות ראש העיר מעירית נתניה
למתנדב המצטיין

תעודת הוקרה מטעם ארגון ניצולי השואה

מה עשה לך טוב?
 הטיולים בטבע. בארץ ומחוצה לה.
 מה עושה לך טוב?
 שהילדים והנכדים וכולם באים לבקר אותי.
 מה יעשה לך טוב?
 להיות בריאה.

מסר לילדים חיקרים שלי

זכרו!

לבקר אחד אצל השני

ותמיד לחיות בשלום, באהבה ובאחוזה.

עצמא וצרכים בהרואות טובה ואושר

חלק מסיפור החיים נכתב בידי יצא.

נאסר, נכתב ונערך בידי רחל מידד שרון

rsharon60@gmail.com